

Akrobaterna Eisfeldt med lindans, vaxkabinett, cirkus och menageri

■■■ Detta är berättelsen om hur en tysk resandefamilj kom till Sverige med lindans, vaxkabinett, cirkus och menageri. Första gången vår familjs urföräldrar trampade svensk jord var i mitten på 1830-talet. Ett ungt par – Friedrich Eisfeldt (f. 1815 i Ellrich) och Concordia Kunigunda Kunst (f. 1820 i Roskilde) – kom då till Skåne från Danmark. De unga två var alltså kring tjugoårsåldern, och de kom med ett akrobatsällskap.

Friedrich var akrobat och lindansare, kanske var också hans fru Concordia lindanserska, men det vet vi inte säkert. År 1838 uppträdde Friedrich Eisfeldt på lina i Malmö. Akrobatgruppen hade hyrt in sig på en gårdsplan i centrala Malmö. I tidningen

kunde man läsa om föreställningen i ett litet reportage, där Friedrichs insatser på lina särskilt framhövdes. Av beskrivningen i tidningen framgår att gruppen var på turné i Sverige.

Efter en tid av föreställningar i Malmö reste man vidare till Lund. Där skrev Lunds Dagblad om akrobatgruppen. Men i Lund hände en sak till: Friedrich och Concordia fick sitt första barn. Dottern Bertha Torhilda Wilhelmina Henriette döptes i Lunds domkyrka 1838. Under de kommande tjugo åren turnerade Eisfeldt med sin familj i Sverige och Finland, som vid denna tid var en del av kejsarriket Ryssland.

Friedrichs äldre bror Heinrich (f. 1813 i Ellrich), med familj, hade tillstött och

i åtskilliga annonser kring 1840, bl.a. i Aftonbladet - och med affischer - gjordes reklam för den resande artisttruppen. Affischerna undertecknades med "Bröderne Eisfeldt från Thüringen". Med tiden blev Heinrich verksam på egen hand i Finland medan Friedrich mest uppträdde runt omkring i Sverige.

Friedrich och Concordia fick många nya barn genom åren. Bland dem den blivande vaxkabinettsägaren Alfred Eisfeldt och dottern Ingeborg Sofia Eleonora Wilhelmina Eisfeldt. Ingeborg föddes i Nystad i Finland 1850. Hon var alltså 12 år yngre än sin syster Bertha. Friedrichs och Concordias barn föddes på olika orter under turnéerna. De flesta av dessa kom att på

Familjens Eisfeldts menageri besöker Karlstad. Direktör för menageriet var Friedrich Wilhelm Alexander Eisfeldt, född i Strausberg i Harz 1834 och bosatt i akrobaternas hus på Lilla glasbruksgatan 21, på Södermalm i Stockholm.

Alexander var gift med Matilda Amalia Maria Magito av den urgamla holländsk-italienska gycklarsläkten Magito. Två av hennes farbröder var hovkockar vid drottning Jesefinas hov på Stockholms slott (och akrobater). Hennes kusin var senatorn i Storfurstendömet Finlands senat och Finlands justitieminister riddaren Carl August af Nyborg. Denne höge ämbetsman var själv akrobatson, född i Norrköping 1833, som son till artisten Anna Maria Christina Sophia Magito (Stockholm 1812 - Harzburg 1874). Menageriet övertogs av Alexanders och Matilda Amalia Marias son Heinrich Gustaf Eisfeldt född i Jamburg, Ryssland 1860 och dennes hustru lejonämjerskan Jenny Olga Wiktorina Bergström, född på julafton 1869 i Norrköping.

Menageriet övertogs av Eisfeldt på 1870-talet efter att tidigare ha varit i den legendariske cirkusdirektören Didier Gautiers ägo.

EISFELDT'S
MENAGERI

hitkommer till Karlstad i dagarne.

Mitt Menageri är det största och sevärdaste resande Menageri i Europa.

Menageriet består af en stor zoologisk samling
levvande Djur

samlade från Nord- och Syd-Amerika, Afrika, Asien, Australien och Europa.

**Af samlingen framhålles den verldsberömda dresse-
rade ostindiske Elefanten Schemir,**

som framföres af Direktör Eisfeldt. — Bland sevärdheter, som sällan eller aldrig förekommer i ett Menageri och som jag med stora omkostnader och besvär har anskaffat, må särskildt nämnas:

En blå Gnu-Antilop eller den behornade Hästen, en sorts Panther från Indien och en peruviansk Silke-Lama,

Kungslejon, Kungstigrar, Leoparder och Hyenor från Afrika, Jaguaver eller sydamerikanska Tigrar, Kragbjörnar från Kina, Vargar och Björnar från Sibirien, Isbjörn från Grönland, Snabelbjörn från Syd- och Tvåttbjörn från Nordamerika.

En stor samling af Babianer, Mandriller, Angutis, Piggsvin, Opossum, Pelikaner, Macacos samt andra sorter stora och mindre Apor. Araras, Papegojer, Kakaduer m. m.

En stor samling Reptiler bestående af Kungsormen eller Boa constrictor från Sydamerika, Boa Anacondaormen från Afrika samt Boa Pythonormen från Indien, hvars längd varierar från 15 till 20 fot.

Egyptiska, indiska och amerikanska Krokodiler och Aligatorer m. m.

Hvarje eftermiddag kl. 6 och 8 uppträder Direktör Eisfeldt med den väl dresseerade musikaliske Elefanten Schemir, Fröken Olga med sina dresseerade Kungslejon och Ulmerdoggar samt Hr Jaunus med dresseerade Vargar och Ormar.

Öppet från kl. 10 f. m. — 9 e. m. Samtliga Djur fodras hvarje afton kl. 7.

Entré: 1sta plats 75 öre, 2dra plats 50 öre. Barn under 12 år betala hälften.

Kataloger med fullständigt beskrifning öfver Djuren å 10 öre erhålles vid ingången.

Högaktningfullt
A. EISFELDT.



Vaxkabinettsinnehavaren Frans Wilhelm Konstantin **Alfred** Eisfeldt med sin hustru Johanna Bäck och familj. Son till Friedrich och Concordia.

olika sätt föra vidare familjens artisttradition.

Såvitt vi förstår så hade Friedrichs tre år äldre bror Heinrich en i Tyskland född son, Alexander, som med tiden inte bara blev akrobat, utan också ägare till ett jättelikt menageri med mängder av exotiska djur – tigrar, lejon, apor, en elefant, hyenor, pytonormar och allt sådant – som i åtta fullastade järnvägsvagnar reste runt i Sverige, Finland och Ryssland.

Dramatiskt slut

För Alexander Eisfeldts del slutade karriären dramatiskt. 1891 dödströtade han i manegen under en föreställning i Riga i Lettland. Menageriets huvudattraktion, den musikaliska elefanten Schemir, brukade avsluta föreställningen med att lyfta upp direktör Alexander Eisfeldt med sin snabel,

men denna gång tappade Schemir greppet.

Friedrichs och Concordias döttrar Bertha och Ingeborg uppträdde som lindanserskor. Berthas make Johan August Melmbloom-Magito var akrobat, ur samma släkt som Alexander Eisfeldts hustru. Släkten Magito var en urgammal katolsk resande artistsläkt, känd sedan 1500-talet, med holländskt-italienskt ursprung, som etablerat sig i Stockholm redan kring 1809. Denna gycklarsläkt hade anmärkningsvärt nog utmärkta försänkningar vid drottning Josefinas hov på Stockholms slott. Ingeborgs make Johan Abraham Eriksson var också akrobat, men han härstammade från svenska torpare.

Bertha blev genom sina barn stammor till en hel grupp resande tivolin, kabaréer, och cirkusar. Bland dessa återfinns de tivolin där min far och

mina farbröder alla var verksamma (Herman Bruns Tivoli och Melmblooms Tivoli). Men också andra etablissemang som den resande varietén Parise-Truppen, och även Cirkus du Nord och Cirkus Collosseum, hör till denna krets.

Cirkus Leonard

Också Ingeborg Eisfeldt drev med sin man cirkus. Efter makens död blev hon ansvarig på egen hand som direktör för familjens cirkus: Cirkus Leonard. Hennes söner Axel Eriksson och Karl Severin Eriksson fortsatte med cirkusverksamheten, tillsammans och var för sig, bla under namnet Cirkus Svea.

Många av Friedrich Eisfeldts och Concordia Kunigunda Kunsts barnbarn och barnbarns barn gifte sig med gamla svenska och även norska re-

sandesläkter med zigenka anor. Bland dessa märks familjerna Hertzberg, Lindgren, Ros, Hjelting och Faltin, alla verksamma som artister. Cirkus och tivolverksamhet bedrevs i flera grenar av vår släkt långt in på 1930- och 40-talet, i vissa fall längre än så.

Från Danmark

Innan Friedrich kom till Sverige hade han redan under någon tid uppträtt i Danmark. Det finns säkra uppgifter om att eisfeldtarna varit verksamma som artister där. Det är dock inte riktigt klarlagt vilka familjemedlemmar som var med. Förutom Friedrich, bör det åtminstone ha varit brodern Heinrich. Dessutom fanns där också en flicka Eisfeldt, vars förnamn vi tyvärr inte vet. Detta var högst troligt en syster till bröderna. Hon stannade emellertid kvar i Danmark och sammanlevde där med en tysk zigenk buktalare vid namn Samleben. Deras barn har sedan levt i generationer i Danmark och varit kringvandrande skärslipare och musiker. Idag lever en av deras avkomlingar – Michala Petri – som världsberömd virtuos på blockflöjt. Hon har producerat en lång rad CD-skivor som flöjtsolist – tillsammans med världens främsta symfoniorkestrar. Två av dessa CD-skivor har producerats gemensamt av Michala Petri och pianisten Keith Jarrett. På dessa framträder de bägge som en duo.

Friedrich Eisfeldts hustru, vår anmoder Concordia Kunigunda Kunst, kom också från Danmark. Hon var född i Roskilde.

Kom från Tyskland

Men innan syskonen Eisfeldt kom till Danmark hade familjen levt i Tyskland. Den historien är minst lika spännande.

När Friedrich och Concordia döper sina barn i olika delar av Sverige har prästen ibland skrivit in faderns födelseort i kyrkoboken. På så sätt framgår att Friedrich Eisfeldt föddes 1815 i staden Ellrich i den nuvarande tyska delstaten Thüringen (tom 1813 Kungariket Westphalen). På olika sätt har vi kunnat kontrollera detta i de tyska kyrkoböcker som förvaras i Ellrich.

Det visar sig att familjen Eisfeldt bott ganska länge utanför murarna till denna lilla stad, som på den tiden hade omkring 1500 invånare. Staden ligger i kanten av Harz, ett synnerli-



Ingeborg Eleonora Wilhelmina Sofia Eisfeldt, artist och cirkusdirektör för Cirkus Leonard, född i Nystad, Finland, som dotter till Friedrich och Concordia. Stammoder för två cirkusar.

gen speciellt bergs- och skogsområde, tämligen mitt i Tyskland.

Det visar sig också att det fanns fler syskon än våra två bröder Friedrich och Heinrich, och deras förmodade syster utan förnamn. Ett av dessa syskon var en bror vid namn Karl Eisfeldt. Han var inte särskilt förvånande akrobat, lindansare och karusellägare. Från honom härstammar en hel släkt av eisfeldtare som än i denna dag lever i Tyskland. Vi har lyckats få kontakt med en av dessa avkomlingar. Han heter Harald Jatzke och lever i allra sydligaste Tyskland, vid gränsen

till Schweiz. Han är vår fem-och-enhalv-männing, precis som flöjtisten Michala Petri. Harald deltar med liv och lust i våra försök att utforska vår gemensamma släkt.

Lindansaren från Ellrich

Hela den tysk-dansk-svenska syskonskarans far var lindansare han också! Han var född 1782 och levde större delen av sitt liv i Ellrich, där han dog 1852. Han hette Ernst Valentin Eisfeldt. Som genom ett mirakel finns det en lång och utförlig skildring av honom och hans verksamhet som lin-

dansare i en hembygdsroman som skrevs i Ellrich under senare delen av 1800-talet. Berättelsen visar att lindansaren Ernst Valentin Eisfeldt var allmänt känd och uppskattad i sin hemstad, men också en riktig gycklare. Historien handlar om hans bekymmer med att försörja sig på lindans kring år 1814, då hans stad just blivit av med Napoleons ockupationstrupper. Författaren var en gymnasielärare från Ellrich vid namn Fritz Petermann, och romanen heter "Nattvakten i Ellrich".

Slutade olyckligt

En lite tråkigare historia som framgår av kyrkböckerna i Ellrich (och av tidningskrivierier där) är att vår käre Friedrichs bror Heinrich efter många års turnerande i Finland bestämde sig för att återvända hem till Ellrich, där hans far och mor ännu levde. Det slutade olyckligt.

Heinrich kom tillbaka till Tyskland på 1840-talet, och åren kring 1848 hade han satt ihop en artistgrupp som han kallade Eisfeld(t)s "National-Ballett och Lindansar-Sällskap". Med denna trupp uppträdde han flitigt i Berlin kring 1848. Spelplatsen var ett nöjesetablissemang som hette "Zum Hofjäger". I berlinska tidningar finner man åtskilliga annonser för sällskapet. I annonserna kan man läsa att huvudnumret var "uppstigandet på den höga tornlinan" med ett stort fyrverkeri som ackompanjemang.

Men 1852 var han hemma i Ellrich med sin fru. Hon hette Barthold i efternamn, och tillhörde troligen en mycket gammal cirkussläkt med detta namn. Då inträffade en familjetragedi som slutade med att Heinrich mördade sin fru, och därefter samma dag tog livet av sig själv. Makarna blev begravda på var sin kyrkogård i Ellrich.

Orgel och positiv

Lindansarens i Ellrich, Ernst Valentin, föräldrar hette Gottfried Eisfeldt och Maria Klette. De bör ha varit födda någon gång strax efter mitten av 1700-talet. Enligt en uppgift ska Gottfried Eisfeldt ha varit orgelspelare. Det ska man nog förstå som att han spelade på ett bärbart orgelpositiv. Det finns ytterligare uppgifter i kyrkoboken för Ellrich om att andra medlemmar av familjen Eisfeldt i Tyskland var positivhalare.

Det står alldeles klart att släkten Eisefeldt, både i Tyskland och i Sverige

hört till den folkgrupp som kallas resandefolket, och som har sina historiska rötter hos de romer som invandrade till Tyskland från balkanländerna, och kanske också Rumänien, på 1400- och 1500-talen. Det är dessa efter hand germaniserade romer som kallas Sinti. Släkten har som vi sett också gång på gång genom tiderna gift in sig i andra resandesläkter med liknande bakgrund.

Resandespråket romani har förekommit på 1900-talet i vissa grenar av familjen, det är dock oklart hur omfattande användningen av romani varit.

Som avslutning vill jag gärna nämna att det i början av 1800-talet fanns en tämligen beryktad person i Ellrich, jämgammal med lindansaren Ernst Valentin, som hette Friedrich Eisfeldt. Det mest sannolika är väl att denne Friedrich varit bror, eller kanske kusin till lindansaren Ernst Valentin i Ellrich.

Ökänd rövare

Friedrich var ökänd som rövare, och var en gänggangster i ett av de stora rövarband som härjade trakten i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Harz djupa skogar och bergstrakter var sedan trettioåriga krigets dagar tillhåll för åtskilliga sådana rövarband. Friedrich Eisfeldt från Ellrich tillhörde den ännu mer ökände Theodor Ungers liga. Theodor avrättades 1808 i Magdeburg och Friedrich Eisfeldt dömdes 1810 till döden vid domstolen i Heiligenstadt för sina förbrytelser. Han lyckades dock bli benådad. Han var på fri fot 1822 då han efterlystes för nya brott. Han gick under namnet "Svarte Friedrich", förmodligen pga sitt utseende. I efterlysningen finns ett utförligt signalement.

Kanske är det så att vår till Sverige invandrade anfader lindansaren Friedrich Eisfeldt fått sitt namn just efter rövaren Svarte Friedrich från Ellrich. Vår Friedrich föddes där 1815 och den svarte Friedrich blev benådad från sin dödsdom ungefär vid denna tid.

Till sist kan det vara bra att veta att en del personer i vår släkt ända fram emot 1900-talet har varit skrivna i Stockholms tyska Sankta Gertrud församling. Tre grenar (Hjelting, Melmblom och Möller) har emellertid varit knutna till den katolska kyrkan, och flertalet av dessa har varit skrivna i Stockholms katolska Sankta Eugenia

församling. Där har också familjen Magito varit skriven, med undantag av några som hört till Hovförsamlingen. Samtliga dessa församlingar är icke-territoriella församlingar, något som passar resandefolket utmärkt.

RICHARD BRUN
richardbrun@hotmail.com

PS Min farmor lindanserskan Betty Melmblom var barnbarn till Friedrich och Concordia. Min farfar var marknadshandlaren och fattighjonet resanden Carl Ludvig Brun, född 1854 i Gammalkil, Östergötland.

Artikeln är en bearbetning av ett föredrag hållet som sig bör i ett partytält, vid en släkträff i Burträsk sommaren 2008.

Tack till alla som genom sina insatser bidragit till att kasta ljus över ett ganska okänt kapitel i vår svenska historia, och därmed också ljus också över resandefolkets historia. Särskilt tackar jag Kjell-Åke Fasth, Rose-Marie Pettersson, Monica Bergman, Sonny Andersson, Ann-Charlotte Eriksson, Harald Jatzke, Ulf Hjelting, Eija Svensson, Torill Kopperud, Lilian Rosenheimer och Barbro Stenholm.

REFERENSER

Per Simon Edström, Mördaren och helvetesmaskinen, 2005.

Anders Enevig, Cirkus- og göglerslaegter: miljø og stamtavler, 2004.

Sven Hirn, Den gastronomiska hästen: gamla nordiska artistaffischer, 2003.

Joachim Lehrmann, Räuberbanden zwischen Harz und Weser: Braunschweig,

Hannover, Hildesheim... Ein historischer Rückblick, 2004.

Malmö fornminnesförenings årsskrift 1938 (artikel: Så roade man sig i Malmö för hundra år sedan).

Fritz Petermann, Der Nachtwächter von Ellrich: kleinstädtisches Charakterbild aus vergangenen Tagen, ca 1880, nytryck av 1924 års upplaga.

Karl Philipp Theodor Schwencken, Aktenmässige Nachrichten von dem Gauner- und Vagabunden-Gesinde, 1822.